

Hilmi Demir, Prof.Dr.

1969 yılında Tokat'ta doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1993). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Kur'an'da Akıl-Vahiy İlişkisi-Semantik Bir Yaklaşım" adlı teziyle yüksek lisansını (1996), "Delil ve İstidlâlin Mantıkî Yapısı-İlk Dönem Sünnî Kelâm Örneği" araştırmasıyla da doktorasını tamamladı (2001). Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'ne yardımcı doçent olarak atandı (2002). 2009 yılında doçent, 2014'te profesör oldu. Halen Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1013
İSAM Yayınları 139
İlmî Araştırmalar Dizisi 59
© Her hakkı mahfuzdur.

DELİL ve İSTİDLÂLİN MANTIKİ YAPISI
İlk Dönem Sünnî Kelâm Örneği

Hilmi Demir

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Eserin bu baskısı
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
Erken Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayımlanmıştır.

Proje Koordinatörü Dr. Orhan Ençakar

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 26.03.2010 tarihli ve
2010/09 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Haziran 2012
İkinci Basım: Ekim 2021
ISBN 978-625-8023-05-3

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Demir, Hilmi

Delil ve istidlâlin mantıkî yapısı: ilk dönem sünnî kelâm örneği / Hilmi Demir. – 2. bs. – Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
298 s. ; 23,5 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1013. İSAM Yayınları ; 139 . İlmî Araştırmalar Dizisi ; 59)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-625-8023-05-3

İçindekiler

Kısaltmalar • 7

Önsöz • 9

Giriş • 11

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi • 11
2. Araştırmanın Problematığı • 16
3. Araştırmanın Yöntemi • 17

BİRİNCİ BÖLÜM

KELÂMÎ EPİSTEMOLOJİNİN YAPISI • 21

- A. Epistemolojinin Önceliği • 21
 1. Bilginin İmkânı Sorunu • 25
 2. Özne-Nesne Ayırımı • 28
 3. Bilgi, Olgu ve Özne İlişkisi • 30
- B. Zorunlu Bilgi • 32
 1. Zorunlu Bilginin Türleri • 36
 2. Zorunlu Bilginin Rolü • 55
- C. İstidlâlî-Nazarî Bilgi • 58
 1. Kavramsal Çerçeve ve Adlandırma Sorunu • 58
 2. İstidlâlî Bilginin Tanımı ve Çerçevesi • 63
 3. Zorunlu ve İstidlâlî Bilgi Arasındaki İlişki • 69
 4. İstidlâlî Bilginin İmkânı • 71
 5. Nazarın Gerekliliğinin Temellendirilmesi • 81
 6. Sahih ve Fâsit Nazar • 98

İKİNCİ BÖLÜM

DELİL-MEDLÛL İLİŞKİSİ ve MANTIKÎ YAPISI • 107

- A. Delil ve Medlûl Kavramlarının Analizi • 108
- B. Delilin İşlevsel Boyutu • 124
- C. Delil-Medlûl Arasındaki Mantikî Bağ • 131
- D. Delil-Medlûl İlişkinin Temellendirilmesi Sorunu • 141
 1. İliyet Bağının Aklî Temelleri • 141
 2. Ahval Kuramının Mantikî Gerektirmesi • 148
- E. Delil Türleri • 160
 1. Aklî Delil • 167
 2. Şer'î – Sem'î Delil • 172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİDLÂLİ YÖNTEM ve SORUNLARI • 185

- A. İstidlâl biş-şâhid ale'l-gâib Yöntemi • 186
- B. Yöntemin Mekanizması • 194
 1. Taksim • 196
 2. Benzerliğe Dayalı Kıyas • 202
 3. Delâlete Dayalı Kıyas • 210
 4. İllete Dayalı Kıyas • 216
 7. Şarta Dayalı Kıyas • 220
 8. Tanıma Dayalı Kıyas • 221
 9. Dile Dayalı Kıyas • 232
 10. Diğer “Kıyas” Türleri • 234
- C. Yönteme Yöneltilen Eleştiriler • 237
 1. Fârâbî'nin Yöntemi Temellendirmesi • 237
 2. Gazzâlî'nin Eleştirisi • 253
- D. Yöntemin Mantikî Yapısı ve Sorunları • 261

SONUÇ • 275

KAYNAKÇA • 279

DİZİN • 291

Önsöz

Kelâm tarihi ile ilgili eserlerde ilk dönem kelâm ilmi ile sonraki dönem (müteahhirîn) kelâm ilmi arasında yöntemsel ayrımlar bulunduğuna ilişkin bilgiler bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili oldu. Gerçekten de ilk dönem kelâm ilmi sonrakinden farklı mıydı? Eğer böyle bir fark varsa, onu farklı kılan unsurlar nelerdi? Genel okumalarımda oldukça sistematik bir örgüyle karşılaştığım ve son dönem Batılı araştırmacıların felsefî bir söylem niteliğini taşıdığını söyledikleri ilk dönem kelâm ilmini ayakta tutan hangi mantıksal yapıydı? İşte bu sorular, beni böyle bir tezin yapılmasına gerek olduğu kanaatine yöneltti.

Burada belirtmeyi bir borç bilirim; çalışmanın adının belirlenmesinde, Josef van Ess'in *Logical Structure of Islamic Theology* adlı makalesinden esinlenildi. Sistemli bir düşünce mantikî bir boşlukta kurulamaz. Her ilim kendini mantikî bir örgü içinde sunar. O halde tartışma bu mantikî örgünün kendini nasıl sunduğunu yorumlamakla ilgilidir.

Bundan dolayı ilk dönem kelâm ilminde “Delil ve İstidlâlin Mantikî Yapısı” adlı çalışmamız, kelâm ilminin rasyonel temellerini ve bu temelın mantikî yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Böyle bir çalışma kuşkusuz kelâm ilmini kendi sistematığı içinde kavramsal ve kuramsal bir tahli- le tâbi tutmayı gerektirmektedir. Bu sebeple tezin birinci bölümü kelâmî epistemolojinin yapısını aydınlatmaya ve bu tür bir epistemolojinin nasıl tanımlanacağı sorununa ayrılmıştır. İkinci bölüm kelâmî akıl yürütmenin iki ucunu oluşturan “delil” ve “medlûl” kavramlarının mantikî analizi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesiyle ilgidir. Son bölüm ise istidlâlî yöntemi ve onun mekanizmasıyla içerdiği sorunların değerlendirilmesini ihtiva etmektedir.

Her ilmî çalışma gibi bu çalışma da yazarın entelektüel çabası kadar bu çabaya katılan, eleştiride bulunan, tartışma ortamı sağlayanların katkısına çok şey borçludur. Akademik hayatım boyunca destek ve yönlendiriciliği için danışman hocam Prof.Dr. M. Sait Yazıcıoğlu'na; tezimin son müsveddelerini okuyarak katkıda bulunma özverisinde bulunan Prof.Dr. Nadim Macit'e, Doç.Dr. Şaban Ali Düzgün'e, çalışmalarım boyunca tezimle ilgili doküman temin etmeme yardımı, giriştiğimiz tartışmalarla tezin son halini almasındaki yönlendiriciliği sebebiyle de Dr. Hadi Adanalı'ya teşekkür ediyorum.

Ayrıca tezi okuyarak gerekli düzeltmelerde bulunan araştırma görevlisi Kadir Gürler'e minnettarım. Kelamî epistemoloji ve istidlâlî yöntem konuları üzerine 2001 tarihinde sunduğum doktora tezimin, okurla buluşmasına imkân sağlayan İSAM'ın değerli yöneticilerine ve emeği geçen çalışanlarına da teşekkürü bir borç bilirim.

Hilmi Demir